

HAYRİYYE-İ NÂBÎ'NİN PROF. DR. MAHMUT KAPLAN'IN İÇ DÜNYASINA YANSIMALARI

Öğr. Gör. Mehmet Sait ÇALKA
Rize Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

17. yüzyılın en ünlü mesnevilerinden olan Urfalı Nâbî'nin Hayriyye'si, didaktik, fikrî ve ahlâkî bir mesnevi olup Divan edebiyatının belli başlı mesnevileri arasında gösterilmektedir. Bu mesnevinin etkisi kaleme alındığı yüzyılda olduğu kadar günümüzde de hissedilmektedir. Hayriyye-i Nâbî mesnevisini günümüz insanıyla tanıştıran, üzerinde tenkitli neşirler yapan Prof. Dr. Mahmut Kaplan'ın iç âleminde de bu mesnevinin etkilerinin varlığı kanaatimizce bulunmaktadır. İşte bu çalışmamızda, hocamızın gerek yüksek lisans ders aşamasındaki bize karşı olan tavırları gerekse asistanlığımız süresince bölüm içindeki tavırları gözlemek suretiyle edindiğimiz izlenimleri Hayriyye-i Nâbî'de bulunan beyitlerdeki karşılıklarını araştırdık. Böylece Hayriyye-i Nâbî'nin Prof. Dr. Mahmut Kaplan'ın iç dünyasına yansımalarını tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Prof.Dr.Mahmut Kaplan,, Nâbî, Urfa, Hayriyye

THE REFLECTIONS OF HAYRIYYE-I NÂBİ ONTO PROF. DR. MAHMUT KAPLAN'S INNER WORLD

ABSTRACT

Urfalı Nâbî's Hayriyye, one of the most famous mesnevis of 17th century, is not only didactic, intellectual and moral literature, but is also shown as a principle mesnevi of Divan literature. The effect of this mesnevi is felt today as well as written in that century. The presence of the effects of this mesnevi is available in the inner world of Prof. Dr. Mahmut Kaplan who introduced Hayriyye-i Nâbî to today's people and made criticism on it. In this study, we have searched for the meaning of the couplet in Hayriyye-i Nâbî considering the impressions we get from both the attitude towards us in the master degree and the attitude towards the section in our assistance. Therefore we have tried to determine the reflections of Hayriyye-i Nâbî to the inner world of Prof. Dr. Mahmut Kaplan

Keywords: Prof.Dr.Mahmut Kaplan, Nâbî, Urfa, Hayriyye

Divan Edebiyatı, Türklerin İslâm dinini kabul etmeleriyle birlikte yeni medeniyet dairesinde ortaya koydukları uzun soluklu edebiyat hareketidir. Yüzyıllarca süren bu edebiyat hareketi içerisinde başlangıçtan itibaren özellikle

sosyal yaşamda önemli bir yer tutan nazım türü ise nasihat-nâme (pend-nâme, öğüt-nâme) türüdür. Nasihat-nâmeler, daha çok medrese eğitimi almış şairler tarafından, İslâmiyet'in emir ve yasaklarını telkin etmek; insanları iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmek; her bakımdan iyi bireyler yetiştirmek amacıyla ortaya koydukları bir türdür.

Nasihat-nâmeler ahlâk konusunda yazılan eserlerdir. İslâm dininde ahlâkın felsefî yanından çok pratiği üzerinde durulmuş, yapılması veya yapılmaması gerekenler doğrudan açıklanmıştır. Nasihat edilirken doğrudan Kur'an ve Hadis'in yanı sıra, mahallî ve ulusal gelenek, davranış, deyim ve atasözlerinden yararlı olanları da kabul görmüştür. Nasihat-nâmelerde, iyi, güzel ve yararlı olan hususlar doğrudan teşvik ve tavsiye edilerek, birer beyitle öğütler somutlaştırılır. Beğenilmeyen davranış ve huylar, toplum için zararlı sayılan hususlar da yine birer öğüt cümlesi veya beyit biçiminde ifade edilmiştir. Öğütler verilirken âyetlere, hadîslere, büyüklerin sözlerine veya atasözlerine dayandırılmış; hacimli eserlerde ise çeşitli hikâyeler anlatılıp kıssadan hisse çıkarılmıştır.

Nasihat-nâmelerin bir tür olarak edebiyatımızda ortaya çıkmasında İran şairi Feridüddin Attâr'ın *Pend-nâme* adlı ünlü eserinin büyük payı vardır. Birçok Türk şairi, bu eseri manzum veya mensur tercüme veya şerh etmesinin yanı sıra, bu eserden esinlenerek kendi yaşadığı toplumun durumuna ve anlayışına uygun birçok eser vücuda getirmiştir (Kaplan 2002: 794-798). Bu anlayışla kaleme alınan eserlerden birisi de Urfalı şair Nâbî'nin *Hayriyye*'sidir.

Hayriyye-i Nâbî'nin Mahmut Kaplan'ın iç dünyasına yansımalarına geçmeden söz konusu mesnevi hakkında kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Hayriyye, Urfalı şair Nâbî'nin 17. yüzyılda, aruz vezniyle, mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı bir nasihat-nâmedir. *Hayriyye*'yi, oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi adına yazan Nâbî, eserde daima oğlunu kendine muhatap kabul etmiştir. Nâbî'nin asıl muhatabı oğlu olmasına rağmen, eser, evrensel mesajlarla ve umûmu ilgilendirecek öğütlerle doludur. Bu yönüyle *Hayriyye*, sadece kendi dönemi için değil; günümüz için de vazgeçilmez bir kaynak olarak kabul görmüştür. Eserin diğer önemli yönü de, devrinin iç yüzünü ve sosyal hayatını yansıtması cihetiyle tarihî bir vesika oluşudur. Eser baştan sona incelendiğinde, günümüze ışık tutacak ve özellikle gençlerimizin karakterine olumlu yönde katkı sağlayacak beyitlerle donatılmış olduğu görülür (Uludağ 2009: 774-795).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Divan Edebiyatı'nın en önde gelen mesnevileri arasında gösterilen bu nasihat-nâmede bulunan öğütler, hiç şüphesiz sadece gençlerimize değil, her yaş gurubuna etki edecek bir üslupla kaleme alınmıştır.

Nâbî'nin bu mesnevisini günümüz insanına tanıtan, eserle ilgili tenkitli neşirler yapan, daha önce neşrettiği yayının üzerinde değişiklikler yaparak yeni

bir baskı¹ yayınlayan Prof. Dr. Mahmut Kaplan'dır. Söz konusu bu nasihatname üzerinde yıllarını veren Prof. Dr. Mahmut Kaplan'ın iç âleminde de bu mesnevinin etkilerinin varlığı kanaatimizce bulunmaktadır.

İşte bu çalışmamızda, Prof. Dr. Mahmut Kaplan hocamızın gerek yüksek lisans ders aşamasındaki bize karşı olan tavırları, gerekse asistanlığımız süresince bölüm içindeki ahvallerini gözlemlemek suretiyle edindiğimiz izlenimleri, *Hayriyye-i Nâbî*'de bulunan beyitlerdeki karşılıklarını sizlerle paylaşmaya çalışacağız.

Prof. Dr. Mahmut Kaplan hocamız her şeyden önce nasihat-nâmede geçen örnek insan tipine tam muvafık bir halet-i ruhiyeye sahip olduğunu belirtmek isteriz. Bu durumun birçok nedeni olsa da, şair Nâbî gibi Kaplan'nın da Urfalı oluşu, peygamberler şehrinin terbiyesini alması, kendisinin de Nâbî gibi bir süre Halep macerasının olması, her iki şahsiyetin de ince ve şair ruhlu olmaları gibi sebepler, Kaplan'ın *Hayriyye-i Nâbî*'de idealize edilen örnek insan tipine tam muvafık düşmesini sağlamıştır. Zira *Hayriyye-i Nâbî*'de de ifade edildiği gibi güler yüzün, mülayim bir huyun, tevâzu dolu bir yaşayışın nasıl olması gerektiğine dair örnekler Kaplan hocamızda bulunmaktaydı. *Hayriyye-i Nâbî*'de söz konusu hasletlerin tavsiye edildiği beyitler şöyledir:

Meskenet hasletin eyle i'dâd
Ol mülâyim-tab' u dervîş-nihân (b.559)

Ol ganî tab' u tevâzu'-pîşe
Sal gülistân-ı felâha rîşe (b.560)

Virür âyine-i kalbe işrâk
Vüs'at-ı meşreb ü tîb ahlak (b.563)

Hande-rûlık eser-i rahmetdür
Türş-rûlık sebeb-i nefretdür (b.564)

Kaplan hocamız, hiçbir ortamda kendinden övgüyle bahsetmez, kendisinden övgüyle bahsedilmesinden de hoşlanmazdı. Hatta öğrencilerine "Kendini öven şeytandır" diyerek bu halini sözlerle de ifade ederdi.

Kimsenün medhine mağrûr olma
Kesr-i nefis eylemeden dûr olma (b.608)

Olur âlûde-i çirk-âb-ı riyâ
Yüzüñe karşı olan medh ü senâ (b.609)

¹ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2008. ; Ayrıca ilk baskısı için bkz: Mahmut Kaplan, *Nâbî, Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

Kaplan'ın aşırı bir şekilde sınırlı haline kimse şahit olmamıştır. Karşısındaki kişi kim olursa olsun veya karşısındaki kişi kendisini ne kadar kızdırmışsa kızdırısın O, olgun bir şekilde hareket eder, ağzından kırıncı ve üzücü bir sözün çıkmaması için özen gösterirdi. Bu durumla ilgili şair Nâbî'nin oğluna tavsiyeleri şöyledir:

Kimseye virme huşûnetle cevâb
Lutf ile 'izzet ile eyle hitâb (b.626)

Kimsenün 'aybını urma yüzine
Gûşuñı bâb-ı kabûl it sözine (b.627)

Hüsn-i hâl ile geçin herkes ile
Hoş-dil ol herkes ü her nâ-kes ile(b.541)

Cevr ile kimseyi bî-zâr itme
Sana cevritse de âzâr itme (b.543)

Kimsenüñ cevritme cânın sıkma
Hâtırın yapmağa sa'y it yıkma (b.548)

Tüm bunların yanında kendisine yapılan herhangi bir saygısızlığa karşı o kişi veya kişilere karşı kin tutmaması, tam aksine kötülüğe karşı iyilikle mukabelede bulunması da herkes tarafından takdir edilen bir durum olarak gözlemlenmekteydi.

Kimseye buğz u 'adâvet itme
Terk-i âsâyişi 'âdet itme (b.541)

Zîr-destânuñı âzâr itme
Serd teklîf ile bîzâr itme(b.542)

Lutfdan gayriye el açmayasın
Halka lutf eylemeden kaçmayasın (b.1637)

Kaplan hocamız, asla kul hakkı yemez ve başkasının hakkını başkasına yedirmezdi. Bu durum başta sosyal hayatta olmak üzere; bölüm içindeki adaletli ders dağılımında, bölüm içi dengelerde ve her türlü iş bölümlerinde kendini hissettirirdi.

Kimsenüñ olmaya sende hakkı
Görmeye tahta-i bâbuñ dakkı (B.1647)

Kaplan hocamız, kendi işini kesinlikle başkasına yaptırmaz, yaptırarlardan da hoşlanmazdı. Kendisiyle çalıştığımız birkaç yıl zarfında, bölüm işlerinde kendisine yardım etmekle görevlendirilmemize rağmen özel işlerinde bizden asla yardım talebinde bulunmazdı.

Eyleme kimseye arz-ı hâcet
Olma ham-geşte-i bâr-ı minnet (b.486)

Her ne kadar olağanüstü bir mütevaziliğe sahip olsa da kendisine karşı kibirlenen şahıslara da aynıyla mukabele etmeyi bilirdi. Nitekim büyük insanların tavsiyesi de bu yöndedir. Bu durumun *Hayriyye*'deki ifadesi şöyledir:

‘Ukalâ gerçi şekerler yidiler

Sana kibr idene kibr it didiler (b.570)

Hocamızın yanında kaldığımız süre zarfında kimsenin arkasından konuştuğuna, herhangi bir kimseyi çekiştirdiğine şahit olmamışızdır. Bunun yanında O, bölüm içinde daima arabulucu, barışçıl yönüyle taraflı tarafsız herkesin takdirini toplamıştır. O'nun bu takdire şâyân hâleti *Hayriyye*'de şöyle zikredilmektedir:

Eyleme kimseyi zemm ü gıybet

‘Aybdur ‘âkil olana bu sıfat (b.531)

İtme zinhar sakın nakl-i kelâm

Olma pâzeng-i kelâm-ı nemmâm (b.1498)

Olma râfi‘ alem-i vesvâsı

Birbirine düşürme nâsı (b.1500)

Yüksek lisans derslerinden Eski Türk Edebiyatının Kaynakları adlı derste diğer ders arkadaşlarımızla birlikte hocamızın eşliğinde okuduğuz el yazması *Bostan* tercümesinde yaptığımız okuma hatalarını bizi kırmadan, bizi ayıplamadan, şakayla dahi olsa bizi küçümsemeden nazik ve tatlı bir dille “Cancağızım, istersen şunu şöyle okuyalım.” diyerek bizim daha dikkatli okumamıza, ders ve alan ile ilgili aşk u şevkimizin artmasına vesile olurdu. Hocamızın bu tavrının *Hayriyye-i Nâbi*'deki ifadesini şöylece görebiliriz:

Eyleme kimseyi kat‘a techil

İtme mahlûk-ı Hudâ'yı tahcîl (b.628)

Hiç latîfe dime ol söz okına

Ki uci hâtır-ı yâre dokına (b.522)

Kaplan, derse konu olan bazı durumlarda bize küçük tavsiyelerde bulunmayı da ihmal etmezdi. Tavsiyelerinden biri şöhret meraklısı olunmaması, hırsla belli makamları istenmemesi ile ilgiliydi. Bunun aksine meslek hayatımızda muvaffak olmak için cehd ü gayret içinde olmamız gerektiğini dile getirirdi. Bu tavsiyeyi dile getirirken de kendi hayatından örnekler sunardı. Örneğin kendisine 2002 seçimlerinde Şanlıurfa'dan Millet vekilliği adaylığı teklifi geldiğini ancak uygun bir dille teklifi geri çevirdiğini, bölüm başkanlığı görevini dahi ısrarlar neticesinde kabul ettiğini bilmekteyiz. Hocamızın bu haline karşılık gelen *Hayriyye*'deki beyitler şöyledir:

Olma mestane-i câh u pâye

Karşı turma gazab-ı Mevlâ'ya (b.574)

Mansıb u câha heveskâr olma
Taleb-i ‘izzet için hâr olma (b.1131)

Hocamızın bize bulunduğu tavsiyelerin en başında ilim ile meşguliyet, ilim tahsili ve kendi alanımızda mükemmeli yakalamak için gayret sarf etmemiz gelmekteydi. Özellikle alanımızda neşredilen hemen her yayını takip etmemizi, yazılanları aramızda mütalaa edip kayda geçmemizi tembihlerdi.

Taleb-i ilme çalış ol a’lem
Farzdur didi Resûl-i ekrem (b.290)

Dahı emreyledi ol sâhib-i ‘ilm
“Mehdden lahde dek ol tâlib-i ilm” (b.291)

Özellikle kendi alanımızla ilgili şahsımıza yöneltilecek sorulara karşı hazırlıklı olmamız gerektiğini vurgulayan Kaplan, Klasik edebiyat ile ilgili ansiklopedik bilgi ve anlam dünyası çerçevesinde kendimizi donatmamızın yanında Rik’a, Ta’lik, Sülûs gibi değişik yazı çeşitlerini okuyabilmek için daima pratik yapmamız üzerine telkinde bulunurdu. *Hayriyye-i Nâbî*’nin bu telkinlere karşılık gelecek beyitleri ise şöyledir:

Bilmek elbette degül mi ahsen
Sorsalar ben anı bilmem dimeden (b.302)

Bu manada gerek hocamızla yaptığımız yüksek lisans derslerinde gerekse asistanlık dönemimizde kendisinin hassasiyetle durduğu nokta, aklımıza takılan her türlü soruyu kendisine sormamız, bu konuda çekinilecek herhangi bir durumun olmadığıdır. Onun bize karşı olan bu babacan tavrı, sadece bizim değil tüm öğrencilerin de hayranlıkla gözlemlendiği bir durumdur. *Hayriyye-i Nâbî*’de hocamız Kaplan’ın bu tavrını karşılayan ve atasözünü niteliğinde kabul edilebilecek beyit şöyledir:

İtme ‘âr öğren oku ehlinden
Her şeyüñ ilmi güzel cehlinden (b.304)

Sonuç olarak, Prof. Dr. Mahmut Kaplan hocamızın iç âleminde, 17. yüzyıl şairinden Nâbî’nin *Hayriyye* adlı nasihat-namesinin etkilerinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünyasında bir okuyucunun, okuduğu bir eserden kısa vadeli etkilenmesi gayet tabiidir. Ancak söz konusu okuma, tekrar tekrar gerçekleşmiş, ele alınan eser üzerinde günlerce hatta yıllarca kafa yorulmuşsa, eserin o okuyucu üzerinde bıraktığı etki daha kalıcı ve daha derinden olacağı muhakkaktır. İşte bir eserin bir okuyucu veya bir araştırmacı üzerinde bıraktığı derin etkiyi Prof. Dr. Mahmut Kaplan örneğinde görebilmekteyiz.

Daha önce de belirttiğimiz *Hayriyye-i Nâbî*’nin Prof. Dr. Mahmut Kaplan’ın iç dünyasına bu denli etki bırakmasının birçok nedeni olsa da gerek şair Nâbî gibi Kaplan’ın da Urfalı oluşu ve peygamberler şehrinin terbiyesini alması, gerekse her iki şahsiyetin de ince ve şair ruhlu olmaları gibi etkenler, bu etkiyi kolaylaştırmıştır.

KAYNAKLAR

KAPLAN, Mahmut (1995), *Nâbi, Hayriyye-i Nâbi*, (1.Baskı) Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara

KAPLAN, Mahmut (2002), “Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler”, *Türkler*, C.11, s. 794 -798, *Yeni Türkiye*, Ankara, 2002

KAPLAN, Mahmut (2008), *Hayriyye-i Nâbi (İnceleme-Metin)*, (2.Baskı) Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara

ULUDAĞ, Erdoğan (2009), “Çocuk Edebiyatı Ve Klâsik Dönem Örneğinde Nâbi'nin Hayriyye'si”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7 Fall 2009, s.774-795.